

НАВЧАННЯ ПРИЙОМАМ ПЕРЕКЛАДУ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

Наталія РОЖКОВА (Кіровоград, Україна)

У статті йдеться про основні прийоми перекладу та труднощі навчання перекладу на немовних факультетах.

Ключові слова: фаховий текст, лексична заміна, конкретизація, генералізація, антонімічний переклад, компенсація, смисловий розвиток, цілісне переосмислення, контекст.

The article deals with the basic methods of translation and difficulties of teaching translation on non-linguistic faculties.

Key words: professional text, lexical substitution, concretization, generalization, antonymic translation, compensation, sense development, integral reinterpretation, context.

Іноземна мова – один з найуніверсальніших предметів, здатних збагачувати зміст навчання. Об'єднання іноземної мови з іншими предметами має на меті вирішувати проблеми, з якими не можна впоратися не лише в межах однієї дисципліни, а й цілого циклу, оскільки необхідно застосовувати знання різних наук. Одним із способів організації викладання за проблемною ознакою є інтегровані курси іноземної мови з суспільствознавчими, художньо-естетичними, історичними та іншими предметами для немовних факультетів. Створення таких комплексних дисциплін певною мірою вирішує завдання розробки та впровадження методів прискореної освіти, що є важливим у сучасних

умовах, коли зростають вимоги до підготовки фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах.

Рада Європи, а точніше її структури, що відповідають за мовну політику на рівні країн-членів Європейського Союзу, випустило в 2003 р. документ, який має назву "Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання" [3] – в скороченому варіанті РРЕ. Україна, як відомо, планує згодом увійти в Європейський Союз, і тому РРЕ сприймаються як своєчасний і цінний документ, на який орієнтується вся відповідна галузь вітчизняної освіти і відповідно до якого намагається оцінити свій сучасний стан і перспективні можливості розвитку.

Розглянута в новому європейському контексті, докорінно змінюється актуальна мета навчання у процесі викладання іноземних мов. Зараз вона полягає в тому, щоб розвивати лінгвістичний репертуар, в якому будуть присутні всі мовні здібності особистості. Розвиток сучасних засобів комунікації та інформаційних технологій призводить до того, що молода людина, яка не володіє іноземною мовою, а також технологіями опанування інших мов, виглядає в колі своїх друзів як людина несучасна і безперспективна. З боку ж вищої школи метою є озброєння усіх членів процесу навчання мов засобами для запровадження плюролінгвізму, що в наших умовах не є легкою задачею.

Один з висновків, який впливає звідси, полягає в тому, що на заняттях з іноземних мов неабияку увагу потрібно надавати розвитку різноманітних міжмовних та міжкультурних, в тому числі і перекладацьких вмінь та навичок, що раніше стосувалося лише спеціальних навчальних закладів або факультетів іноземних мов.

Іноземна мова, зокрема англійська, сприяє розвитку особистості та її професійному становленню, закладаючи студентові уміння й навички іншомовного спілкування та орієнтуючи його у певній галузі знань. Інтегровані заняття "Переклад + іноземна мова" створюють умови для мотивованого практичного застосування набутих навичок та вмінь і дають можливість студентам бачити результати своєї праці, відчувати радість та задоволення від неї. Основною метою таких інтегрованих занять є удосконалення комунікативно-когнітивних умінь, спрямованих на систематизацію та поглиблення знань щодо перекладацьких принципів та прийомів, а їх змістом – навчання перекладу як самостійного виду мовленнєвої діяльності поряд з традиційно засвоєваними на уроках англійської мови говорінням, читанням, письмом аудіюванням.

У ході інтегрованого навчання іноземної мови переклад, з одного боку, використовується у різних видах діяльності: у навчанні граматики, лексики, монологічного та діалогічного мовлення і т.д. З іншого боку, володіння згаданими аспектами іноземної мови дає змогу правильно інтерпретувати текст-джерело, для адекватного розуміння якого необхідно знати шляхи подолання труднощів мовного та мовленнєвого характеру при відтворенні одиниць цільовою мовою [1: 17]. Труднощі англо-українського та українсько-англійського перекладу зумовлені як особливостями граматичної будови, лексики, семантики та прагматики двох мов, так і жанровими особливостями текстів, а також різною частотністю вживання мовних елементів і системних відповідників у мовленні. Адекватний переклад ґрунтується на автоматизованих навичках іншомовного говоріння, аудіювання, читання, письма. Вимоги до перекладу виражаються у конкретних вміннях: відшукувати потрібне значення слова; орієнтуватись у формальних ознаках лексичних та граматичних одиниць; застосовувати мовну та контекстуальну здогадку; передавати зміст еквівалентними засобами мови перекладу, відтворюючи смислове навантаження та стилістичні особливості оригіналу.

Дані дисципліни використовують подібні види роботи. Матеріалом для занять можуть бути, окрім фахових текстів, журнальні та газетні статті, рекламні оголошення, інструкції, каталоги, довідники і т. ін. У процесі їх перекладу студенти опановують лексичні, граматичні та фразеологічні явища, характерні для певного дискурсу, способи їх перекладу з англійської мови на українську та навпаки, навчаються використовувати довідкову літературу, засвоюють еквіваленти основних термінів, скорочення, прийняті, наприклад, у науково-технічній, юридичній літературі. Їх опрацювання вимагає дотримання основних етапів засвоєння лексичного матеріалу [2: 99-109], виконання системи вправ рецептивного та

комунікативного характеру. Неопрацьовані на практиці англійської мови тексти використовують для реферування та перекладу.

Відпрацювання окремих аспектів перекладу (передача контекстуальних значень означеного та неозначеного артиклів, української граматичної категорії роду, фразеологічних одиниць, реалій і т.д.) знаходить подальше втілення у комунікативних вправах мовного блоку. Частина комплексних завдань доцільно виносити на самостійну роботу. Інтегрованого характеру можуть набувати і заняття перевірки знань студентів: різні види робіт, які складаються з одного чи кількох етапів і містять завдання для контролю мовних, мовленнєвих і перекладацьких навичок

Навчання прийомам перекладу фахових текстів студентів I-II курсів немовних факультетів, що закладено у робочі програми до курсу, дещо ускладнюється такими чинниками як недостатній рівень знань з граматики (цим пояснюється неспроможність дібрання відповідних варіантів перекладу різноманітних граматичних структур англомовних текстів, часових форм, значення артиклів тощо), обмежений словниковий запас (це, звичайно, відбивається на великих витратах часу в процесі роботи з текстом, неправильний підбір значень слів та, особливо стійких словосполучень). Тому переклад на немовних факультетах повинен іти в комплексі із такими видами діяльності як вивчення граматики, читання, вивчення лексичного матеріалу. Беручи до уваги важливість навичок та вмінь читання при роботі з перекладом, доцільно визначити його основні техніки та характеристики.

Читання, як його визначає Р.П. Мільруд, це візуальний і когнітивний процес, спрямований на визначення основної ідеї, поданої у письмовому викладенні, здобуття корисної інформації та збагачення таким чином власного досвіду [4]. Читання може бути сфокусовано на самому тексті та на поданій у ньому інформації –“text-driven” (за умови, якщо текст цікавий для читача), іноді читання тексту відбувається внаслідок отриманого завдання –“task-driven” і цілеспрямованим – “purpose-driven” (коли текст виступає шаблоном для досягнення мети, що знаходиться поза межами читання). Для нашого випадку читання фахових текстів характерним є останній тип читання: студентам пропонується прочитати і перекласти текст (певний або на вибір), безпосередньо пов'язаний із їхньою спеціальністю із подальшим виконанням лексико-граматичних вправ.

При виборі тексту для читання і перекладу на немовних факультетах увага звертається на те, щоб матеріал був автентичним або, принаймні, автентичноподібним, і, водночас, не занадто важким для сприймання читачами. Текст повинен відповідати запланованому циклу матеріалів для вивчення, поставленій меті та цілям навчання, бути корисним у плані виконання вправ та інформативності.

Процес читання може розглядатись з точки зору мети, стратегії та результативності. Мета або ціль читання полягає в тому, що саме робить читання необхідним для читача. У відповідності до цього обираються стратегії читання: швидке читання, сканування тексту та критичне читання. Швидке читання спрямоване на вихоплення з тексту його основної мети. В процесі читання-сканування відбувається сприйняття деталей тексту. Критичне читання супроводжується критичним аналізом прочитаного та встановленням достовірності поданої інформації. Результатом використання вищезазначених стратегій виступатимуть загальне розуміння тексту, детальна інформація та власна думка щодо прочитаного.

Як вже зазначалося вище, однією зі складностей перекладу з англійської на українську для студентів немовних факультетів є часта неможливість прямого перекладу деяких лексичних одиниць, що пов'язано із особливостями їхнього вживання в англійській та рідній мовах. В таких випадках використовуються прийоми контекстуальних заміन у процесі перекладу.

В ході лексичних заміин відбувається заміна окремих конкретних слів або словосполучень ісходної мови словами або словосполученнями мови перекладу, які не є їхніми словарними відповідниками, тобто мають інше лексичне значення. Особливості контексту можуть змусити студента відмовитись у перекладі від застосування навіть варіативного відповідника, не говорячи вже про еквівалентну відповідність. У подібному

випадку студент відшукує такий варіант перекладу, що підходить лише для цього конкретного випадку. Такий варіант перекладу має назву контекстуальної заміни.

Характер контекстуальної заміни цілком залежить від індивідуальних особливостей контексту, і в кожному конкретному випадку студент має шукати особливі варіанти перекладу. Це завдання вимагає творчого підходу до свого рішення, і в більшості випадків перекладач може керуватись лише загальними принципами перекладу. Тим не менш, існує низка прийомів, що використовуються у процесі перекладу для створення контекстуальних замін:

1. прийом конкретизації;
2. прийом генералізації;
3. прийом антонімічного перекладу;
4. прийом компенсації;
5. прийом смислового розвитку;
6. прийом цілісного переосмислення.

Конкретизація являє собою заміну слова іноземної мови із більш широким значенням словом іншої мови із більш вузьким значенням. В англійській мові чимало слів із загальним широким значенням, які у ході перекладу завжди в тій чи іншій мірі конкретизуються: *come, go, have, leave; thing, matter* і т.д. В українській мові подібне використання із загальним широким значенням зустрічається вкрай рідко. Тому в перекладі використовуються слова із більш конкретним значенням. Дієслово *come*, наприклад, перекладається в різних контекстах по-різному: прибувати, приїжджати, приходити, підходити, прилітати тощо. Дієслово *go* можна перекласти як: йти, ходити, пливти (про корабель), літати, їхати, вирушати тощо.

Слід підкреслити роль контексту у перекладі десемантизованих слів, тобто таких, що набули занадто широке значення через те, що вживаються в дуже різних лексичних сполученнях. Наприклад, слово *thing* у різних контекстах у процесі перекладу завжди конкретизується:

I want to look into the thing myself (справа)

How are things? (сучасно)

Генералізація – це заміна слова, що має більш вузьке значення на слово із ширшим значенням. Цей прийом прямо протилежний прийому конкретизації. Наприклад:

Some 40,000 mourners from all over the US marched through the streets of Memphis in tribute to memory of Martin Luther King, shot down in the city last Thursday.

Дієслово *shoot* має значення «вбивати з вогнепальної зброї», але у перекладі такий варіант навряд чи буде доречним. Перекладачеві слід зробити заміну за допомогою принципу генералізації: «вбитого у цьому місті».

Для англійської мови характерним є вживання числівників, особливо для визначення мір та ваг, але для української збереження у перекладі дюймів та унцій порушало б стилістичні норми мови. Тому і в цьому випадку слід користуватись прийомом генералізації.

Сутність прийому **антонімічного перекладу** полягає в тому, що стверджувальна конструкція замінюється на заперечну, що супроводжується відповідною лексичною заміною одиниці ісходної мови її антонімом у мові перекладу:

I did not believe it until I saw it with my own eyes.

Я повірив у це тільки тоді, як побачив це на власні очі.

Заперечне за формою речення зі сполучником *until* перекладене як стверджувальне. Переклад у заперечній формі виявився більш громіздким: *Я не вірив цьому доти, поки не побачив це на власні очі.*

Прийом **компенсації** вживається у тому випадку, коли певне мовне явище не може саме по собі бути передане мовою перекладу. У цьому випадку, компенсуючи подібну втрату в процесі перекладу, та ж сама інформація передається будь-яким іншим засобом. Компенсація зазвичай використовується там, де необхідно передати суто мовні особливості оригіналу (діалектизми, індивідуальні особливості мовлення тощо). Прикладом може бути передача неправильного вживання виду дієслова. Так часто іноземці помилково заміняють синтетичну форму майбутнього часу на аналітичну: замість «*Я скажу*» вони кажуть «*Я буду говорити*».

Смисловий розвиток у процесі перекладу полягає у тому, що у перекладі застосовується слово або словосполучення, значення якого є логічним розвитком значення одиниці, що перекладається:

And noticed with sour disfavour that June had left her wine-glass full of wine.

Із роздратуванням він помітив, що Джун і не торкнулася вина.

У перекладі знайдено контекстуальну заміну, оскільки дослівний переклад «залишила свій келих вина повним» є порушенням стилістичних норм і взагалі є недоречним, тому відбувається заміна наслідку причиною.

Прийом **цілісного переосмислення** найчастіше вживається у перекладах фразеологічних зворотів, які відображають специфіку живої розмовної мови. Наприклад, англійський вислів *Help yourself please* перекладається «*Пригощайтесь, будь-ласка!*», а не «*Допоможіть собі*».

У прийомі цілісного переосмислення можна виокремити дві стадії. Спочатку відбувається осмислення значення англійського речення, а відтак знаходиться його український образний еквівалент.

Як видно з вищезазначеного, вивчення прийомів перекладу потребує чимало часу та зусиль, але його сформовані вміння та навички складатимуть важливу частину професійної компетенції майбутнього спеціаліста, його мовної культури та загального розвитку. На нашу думку доцільним буде ознайомлення із вищезазначеними прийомами перекладу студентів немовних факультетів, оскільки велику частину часу вони витрачають саме на читання і переклад фахових текстів. Надалі необхідно урізноманітнити підбір текстів для розширення можливостей застосування прийомів перекладу та вдосконалювати завдання до фахових текстів. Крім того необхідно звертати увагу на інші види діяльності, що пов'язані із перекладом, як-то читання, вивчення лексики, граматики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баранова С.В. Переклад як складова лінгвістичної підготовки юристів // Вісник Сумського державного університету. – 2004. – № 3(62). – С. 15-20.
2. Вишневецький О.І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови. – К.: Радянська школа, 1989. – 224 с.
3. Загальноєвропейській Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання (Рада Європи з питань співпраці в галузі культури. Комітет з освіти. Відділ сучасних мов. Страсбург). – К.: Ленвіт, 2003. – 261 с.
4. Мильруд Р.П. Методика преподавания английского языка. English Teaching Methodology: учебное пособие для вузов / Р.П. Мильруд. – М.: Дрофа, 2005. – 253, [3] с.
5. <http://www.monax.ru>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Рожкова – асистент кафедри іноземної філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: виховання моральних якостей майбутніх учителів.